پروفيسر ڊاڪٽر قاضي خادم

سچ نريءَ هيـنان جو اپـياس

(تنوير عباسيءَ جي شعري ڳنڍڪي تي ويچار)

جديد دؤر سنڌي ادب کي جيڪي شاعر ڏنا، تنوير انهن ۾ نمايان حيثيت رکي ٿو. هن جي شاعري جذبات جي بي پناهہ اٿل سان گڏوگڏ، شعور جو هڪ تيز رفتار ومڪرو بہ آهي، جيڪو هن دؤر جي بدلجندڙ حقيقتن ۽ ازلي سچ جي آميزش سان پيدا ٿيل پس منظر ۾ فطري موسيقيءَ سان همَ آهنگ نظر اچي ٿو. اهو ئي سبب آهي، جو تنوير جي شاعري، ڪنهن هڪ طرح جي ناهي، بلڪ مختلف جذبا ۽ مختلف حالتون، جتي ڪٿي نظر ايندي يون. اها ئي ڳالهہ آهي تہ انهن مڙني ڳالهين ۾ انقلاب جو عڪس نظر ايندو. انقلاب صرف جسماني نہ، پر ذهني معاشي ۽ اقتصادي انقلاب؛

مـضـبـوط جـهـوپڙيون ۽ ڪمـزور مـحل مـاڙيون،
سـو ڏينهن آهي ويجـهـو، ٽينديون اُپيـون ڪهـاڙيون.

وري جڏهن وطن ڏانهن وري ٿو:

چٽ پراوا ڪين وٺن،
پنهنجي لوئي لاک رتي.

*****

ديس جي آزاديءَ جي خاطر، هر ڪو سر سهائيندو،
هر ڪو ٽيندو ڳاڙهو ڪهوٽ ۽ رت جي ميندي لائيندو.

*****

کين وساريندس مان کڏهن،

ڪٺـڙم جيڪـو قول،
منهنجو پيلاين سان پول.

تنوير جو اهو چوڻ تہ:

او تنوير، ڳائڻ تہ هرڪو ئي ڄاڻي،
اسان سوز ان ۾ سمائي بہ ڄاڻون.

يـــا

وري شـعـر تـنـويـر نـازل ٿين ٿا،
ثمر سوچ جا نيٺ حاصل ٿين ٿا.

انهن ٻن شعرن ۾ هن تمام سولن لفظن ۾، شاعريءَ جي ٻن اهم بنيادي نقطن جو ذڪر ڪري ڇڏيو آهي، جنهن ڪان هن دؤر جو ڪافي اڌ پڙهيل انسان اڻڄاڻ آهي. سوز ۽ سوچ- انهن ٻن شين کان سواءِ شاعري تڪ بندي بڻجيو وڃي؛ Creation تخليق جي ڏاڪي تان لهيو Craftmanship يا جوڙڻ (Making) جي درجي تي پهچيو وڃي ۽ جيڪڏهن اٿين چڱجي تہ وڏاءُ ڪونہ ٿيندو، تہ هر دؤر ۾ تخليقڪار کان وڌيڪ سگهڙ ئي پيدا ٿيندا رهيا آهن ۽ هن دؤر ۾ تہ شاعرن جو ڏاڍو ڪال آهي، جنهن جو سبب شايد اهو آهي، جو ڪنهن بہ اهڙي شخص کي چئلينج ڪونہ ڪيو ويو آهي، جيڪو شاعر نہ هوندي بہ شاعر هجڻ جي دعوا ڪري. شاعر صرف اهو ناهي، جيڪو شعر لکي ڄاڻي، بلڪ هن کي انهن جي مفهوم جي بہ خبر هجي. ٻين لفظن ۾ هو جيڪي ڪجهہ چوڻ چاهي، تنهن کي شعر جي صورت ۾ پيش ڪري. انهيءَ ۾ هڪ حصو وجداني ڪيفيت جو بہ هجي؛ پر وجداني ڪيفيت ۾ بہ لاشعوري طور اهي ئي ڳالهيون ظاهر ٿينديون آهن، جيڪي شاعر شعوري طور تي ٻڌي، ڏسي يا محسوس ڪري چڪو آهي، تڏهن بہ معاملو سوچ تي اچيو پورو ٿئي. تنهن کان پوءِ جديد دؤر، گوشہ نشينيءَ جي شاعري يا اڪيلائيءَ جي گيتن جو ڪونهي. سڄي دنيا جو انسان هڪٻئي کي ايترو تہ ويجهو اچي چڪو آهي جو هاڻ هو هڪٻئي جون خوشيون ۽ غم محسوس ڪري ٿو. مظلومن ۽ محڪومن سان

همدرديون ڪري ٿو. بادشاهتن ۾ ورثي ۾ ملندڙ خوشين جا خواب ٽٽي
چڪا آهن. هاڻ ته هر قوم ۾ هر فرد پنهنجيون خوشيون پاڻ ٿو حاصل
ڪري. تنهن ڪري 'هاڻ' جو شاعر رڳو پنهنجي ذات لاءِ نه، بلڪ پاڻ
جهڙن ٻين به انسانن جي خاطر ٿو شعر چوي ۽ لازمي طرح هن ڪي
پنهنجو پاڻ مان نڪري، ٻين قومن ۽ فردن بابت به معلومات رکڻي پوي
ٿي. هوندن، ڪو به شاعر جڏهن پنهنجي ڪا پيڙا پيش ڪندو آهي، ته
به هن جو مقصد انهيءَ ۾ ٻين جي پيڙا جو عڪس پيش ڪرڻ هوندو
آهي. تنوير ته انسانيت جي لاءِ چوي ٿو:

مات ٿياسون تون ۾ مان،
مات ٿي انسانيت.

تڏهن به ڪيس اها پڪ آهي ته:

جيڪو خواب ڪلهوڪو،
سو ٿي سچ اجوڪو.

پر هي به چوي ٿو:

سيڪو سپنا ماٺي،
ساپيا ماٺي ڪو ڪو.

پر ڪٿي ڪٿي هو شديد ردعمل به ڏيکاري ٿو. اهڙن موقعن تي:

هر ڪو ماڻهو موتي داڻو،
هر ڪا دل هيري جي کاڻ، چاٺي ڏس ته سهي اڻجاڻ.

وارو تنوير عباسي بي اختيار چيو اٿي:

اوچيون رکون هي لاٽون، هي مشعلون هي ڏياٽيون،
پنهنجن لئه روشني ۽، دشمن لاءِ آ ماڙيون.

هي ردعمل شعوري آهي، جڏهن حالتن ۾ واقعن جو رخ شعور تي
Ideal سان ٽڪرائيندو آهي؛ جڏهن هر شي کان انڪار جو جذبو پيدا
ٿيندو آهي ۽ ماڻهو رڳو پنهنجي وجود کي محسوس ڪرڻ لڳندو آهي ۽
انسان هاڪار جي جذبي کان هٽي ناڪار جي حالت تي پهچندو آهي:

پنهون ٿيس پاڻ، سسئي تان سور هٿا.

(شاهه)

واريءَ حالت ۾ هوندو آهي، جتي 'انسان'، 'انسان' هوندو آهي، نه ڪي دوست ۽ دشمن، پنهنجو پرايو.

تنوير جي هڪ ٻي خاص خوبي اها به آهي، ته هن افريڪا ۽ ويٽنام جي هيروز بدران، پنهنجا ماروئڙا چونڊيا آهن. حيدر بخش جتوئي ۽ شهيد عبدالرزاق سومرو، هڪ سنڌ لاءِ جدوجهد ڪندي پنهنجي جان ڏني، ته ٻئي کي سنڌي هجڻ جي الزام ۾ هڪ درسگاهه جي اندر شهيد ڪيو ويو.. هڪ حالتن جو شهيد، ٻيو ماڻهن ماريو. تنوير ٻنهي لاءِ شعر چيا:

زندگي جدوجهد اڻ ٿڪ سفر،
زندگي محنت ڪنهين هاريءَ جو هر.

*****

ڪيڏا ڪيڏارا ڳايان پنهنجي سنڌ لئه،
مٽيءَ ۾ ملندا وڃن، ماڻهو موچارا،
ڪڏهن هچارا، تڙٻا پنهنجي سنڌ مان.

تنوير جا ڪئين رنگ آهن: هو انقلابي به آهي، ته رومانوي به: حقيقت پسند به آهي، ته جذباتي به. سندس شعر مان محسوس ٿئي ٿو، ته هن پنهنجي ديس جي مٽيءَ جي خوشبوءِ چڱيءَ طرح محسوس ڪئي آهي. پنهنجي شاعرن جو چڱيءَ طرح اڀياس ڪيو اٿس. تازو هن سنڌ جي سدا حيات شاعر شاهه لطيف سائينءَ جي شعر جو اڀياس به ڪيو آهي ۽ خود هن مجموعي ۾ هڪ نظم محمد فقير جي شعر جي هڪ سٽ سان شروع ڪيو اٿس:

جا وک چاوين سا وک اڳتي.

رسمي طرح ته تنوير کي انگريزي رومانوي شاعرن مان، ڪنهن سان ڀيٽي سگهجي ٿو. پال ويلري، ايزرا پائونڊ ۽ ٽي. ايس. ايليٽ سان سندس ڀيٽ ڪري سگهجي ٿي: پر منهنجي نظر ۾ اها غلط

ٿيندي، ڇو جو تنوير جو هڪ الڳ اسٽائيل آهي ۽ الڳ مقام. هن جي شاعري ديس جي سانگيئڙن جي جذبن ۽ اميدن جو اظهار آهي. تنوير سنڌ جو سپوت آهي ۽ هت رهندڙن جي من ۾ هن جو مقام ڏاڍو اوچو آهي.